

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Кафедра соціально-економічної географії і регіонознавства
імені Костянтина Немця

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

В. о. декан факультету
геології, географії, рекреації і туризму
Катерина КРАВЧЕНКО

_____ 2025 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ГЕОГРАФІЯ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ З ОСНОВАМИ
РЕГІОНОЗНАВСТВА

рівень вищої освіти	<u>бакалавр</u>
галузь знань	<u>10 Природничі науки</u>
спеціальність	<u>106. Географія</u>
освітня програма	<u>Економічна, соціальна географія</u> <u>та регіональний розвиток, Географія рекреації та туризму</u>
вид дисципліни	<u>за вибором</u>
факультет	<u>геології, географії, рекреації і туризму</u>

2025 / 2026 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження Вченою радою факультету геології, географії, рекреації і туризму
«27» серпня 2025 року, протокол № 12

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ:

Євгенія ТЕЛЕБЕНЄВА, к. геогр. н., доцент, доцент кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства імені Костянтина Немця

Програму схвалено на засіданні кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства імені Костянтина Немця
Протокол № 11 від «27» серпня 2025 р.

Завідувач кафедри

(підпис)

Людмила НЕМЕЦЬ
(прізвище та ініціали)

Програму погоджено з гарантом освітньо-професійної програми «Економічна, соціальна географія та регіональний розвиток»

Гарант освітньо-професійної програми

(підпис)

Катерина КРАВЧЕНКО
(прізвище та ініціали)

Програму погоджено з гарантом освітньо-професійної програми «Географія рекреації та туризму»

Гарант освітньо-професійної програми

(підпис)

Юлія ПРАСУЛ
(прізвище та ініціали)

Програму погоджено науково-методичною комісією факультету геології, географії, рекреації і туризму

Протокол № 7 від «27» серпня 2025 р.

Голова науково-методичної комісії

(підпис)

Юлія ПРАСУЛ
(прізвище та ініціали)

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Географія Харківської області з основами регіонознавства» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалавра, за спеціальністю 106. Географія, ОПП «Економічна, соціальна географія та регіональний розвиток», «Географія рекреації та туризму».

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни є формування у студентів знань про основи вивчення регіонального розвитку і регіональних суспільно-географічних досліджень, поновити і розширити знання про суспільно-географічне положення своєї області, історико-географічні аспекти заселення та освоєння, природно-ресурсний потенціал території, геодемографічну ситуацію, особливості розвитку і функціонування її господарства; важливим моментом у викладанні курсу є формування практичних навичок дослідження та аналізу регіонального соціально-економічного розвитку, визначення його перспектив та основ планування.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни є:

- вивчення географічне положення області як передумови суспільного розвитку;
- виявлення історико-географічні особливостей заселення і розвитку території Харківщини;
- аналіз природно-ресурсного потенціалу Харківської області;
- дослідження геодемографічних особливостей області;
- вивчення виробничої і невиробничої сфер господарства Харківщини;
- дослідження зовнішньоекономічних зв'язків;
- інноваційно-інвестиційної діяльності області;
- визначення основних складових рекреаційного потенціалу;
- визначення екологічних проблем та вивчення природно-заповідного фонду області, вивчення основ регіонального розвитку, розуміння основ сталого розвитку регіону, застосування набутих знань на практиці, побудова дерева цілей та моделі регіонального розвитку Харківської області.

1.3. Кількість кредитів – 4 (3 ОПП «ЕСГРР»)

1.4. Кількість годин – 120 (90 ОПП «ЕСГРР»)

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
За вибором	
денна форма навчання	заочна форма навчання
Рік підготовки:	
4-й	
Семестр	
8-й	
Лекції	
20 год.	
Практичні	

30 год.	
<i>Самостійна робота</i>	
70 год. (40 год. ОПП «ЕСГРР»)	
<i>Індивідуальні завдання</i>	
не передбачено	

1.6. Перелік компетентностей, що формує дана дисципліна.

Формування загальних та фахових компетентностей: здатність розуміти та пояснювати особливості природних компонентів і об'єктів у сферах географічної оболонки, взаємозв'язки в ландшафтах; здатність пояснювати закономірності територіальної організації суспільного виробництва, просторових процесів і форм організації життя людей у світі, регіонах, країнах; здатність встановлювати роль і місце України у сучасному світі в контексті географічних чинників її розвитку, аналізувати й пояснювати особливості геопросторової організації природи, населення і господарства України, її окремих адміністративних одиниць; здатність реалізовувати краєзнавчий підхід на уроках географії, у позакласній і позашкільній роботі з учнівською молоддю; здатність застосовувати уміння роботи зі статистичними даними, збору, узагальнення та обробки статистичної інформації, що відображає стан природних і суспільних територіальних систем; здатність проводити географічний аналіз природних та суспільних об'єктів і процесів у різних просторово-часових масштабах.

Програмні результати навчання: пояснює просторову диференціацію географічної оболонки і географічного середовища на глобальному, регіональному та локальному територіальних рівнях; описує основні механізми функціонування природних і суспільних територіальних комплексів, окремих їхніх компонентів, класифікує зв'язки й залежності між компонентами, знає причини, перебіг і наслідки процесів, що відбуваються в них; пояснює зміни, які відбуваються в географічному середовищі під впливом природних і антропогенних чинників, формулює наслідки й детермінанти в контексті концепції сталого розвитку людства; характеризує і оцінює природні умови і ресурси, населення та господарство України, її роль і місце в сучасних суспільно-географічних процесах у світі; знає і розуміє географічні особливості свого адміністративного регіону.

1.7. Перелік результатів навчання, що формує дана дисципліна

Студенти повинні знати: географічне положення, адміністративно-територіальний устрій та особливості просторової організації Харківської області; основні риси геологічної будови, рельєфу, клімату, гідрографічної мережі та ґрунтово-рослинного покриву області; демографічні особливості, етнічний склад, розселення та трудові ресурси населення регіону; структуру господарства Харківської області (промисловість, сільське господарство, транспорт, сфера послуг); особливості рекреаційних ресурсів, туристичний потенціал та культурно-історичну спадщину; сучасні соціально-економічні та екологічні проблеми регіону; роль і місце Харківщини в адміністративно-територіальному устрої та економіці України.

Студенти повинні вміти: користуватися історико-географічними картами Харківської області і України для характеристики основних теоретичних питань теми; користуватися картами Харківської області з метою характеристики її природних умов і ресурсів; аналізувати природні явища та процеси на території області; вести фенологічні дослідження; користуватися фізико-географічними та економіко-географічними картами для характеристики особливостей господарчого комплексу Харківської області; аналізувати статистичний матеріал; читати та будувати діаграми та картосхеми; креслити схеми зовнішньоекономічних зв'язків; транспортних потоків товарів та сировини. Аналізувати основні етапи переходу України і Харківської області на модель сталого розвитку; складати фрагменти соціально-економічного прогнозу розвитку окремих галузей народного господарства; пояснювати шляхи реалізації програми переходу області на модель сталого розвитку; за допомогою картосхем, довідників, статистичних даних аналізувати екологічний стан довкілля і окремих його компонентів; складати фрагменти екологічних картосхем, пояснювати їх; на основі картографічного матеріалу робити висновки про вплив забруднення природного середовища на стан здоров'я населення; складати опитувальники для соціо-економіко-географічних досліджень.

1.8. Пререквізити: Регіони та країни світу, Основи суспільної географії, Фізична географія материків та океанів, Картографія, Географія населення та розселення, Регіональна економічна та соціальна географія, Регіональні проблеми сталого розвитку.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. Природно-ресурсний потенціал та населення області

Тема 1. Географічне положення області як передумова суспільного розвитку. Територія Харківщини. Місце в національній економічній системі. Адміністративно-територіальний устрій. Суспільно-географічне положення Харківської області.

Тема 2. Історико-географічні аспекти заселення і розвитку території Харківщини. Господарське освоєння Слобідської України. Розвиток продуктивних сил Харківської області в XIX-XX ст. Розвиток регіону за Радянську добу. Сучасні тенденції суспільного життя Харківщини за роки незалежності та новітні тенденції на зламі століть.

Тема 3. Природно-ресурсний потенціал Харківської області. Окремі складові та значення у розвитку господарства. Основні потіння та класифікація ПРП. Структура ПРП області. Характеристика та оцінка природних умов та ресурсів області: мінеральні, земельні, водні, агрокліматичні, рекреаційні, флористичні та фауністичні.

Тема 4. Геодемографічні особливості області. Динаміка чисельності населення області за роки незалежності. Природний рух як основа демографічного відтворення області, сучасні тенденції основних демографічних процесів. Міграційний рух населення як відображення економічного розвитку

регіону. Структура і склад населення області, демографічний капітал, трудовий потенціал. Особливості розселення населення Харківщини.

Розділ 2. Господарство області та особливості природокористування

Тема 5. Господарство області. Особливості та етапи формування і розвитку господарства області. Аналіз галузевої, функціональної, територіальної структури господарства області. Промисловість області: динаміка, розміщення, особливості. Галузевий аналіз: паливна промисловість, електроенергетика, металургія, машинобудування, хімічний і лісовиробничий комплекс. Виробнича структура та спеціалізація агропромислового комплексу, галузі рослинництва та тваринництва, спеціалізація та концентрація виробництва с/г продукції, харчова промисловість. Територіальна організація господарства області. Проблеми та перспективи. Передумови формування транспортної системи регіону. Галузева, функціональна, територіальна структура транспортної системи регіону. Залізничний транспорт. Автомобільний транспорт. Авіаційний транспорт. Трубопровідний транспорт. Міський транспорт. Проблеми та перспективи розвитку транспортної системи Харківщини

Тема 6. Соціальна сфера та рекреаційний потенціал, екологічні проблеми й природно-заповідний фонд області. Соціальна сфера: склад, територіальна структура, проблеми і перспективи розвитку туристсько-рекреаційна діяльність, екологічні проблеми, природно-заповідний фонд області. Соціальний комплекс, територіальна та галузева структура: освітній, науковий, медичний комплекси; інфраструктура.

Тема 7. Зовнішньоекономічні зв'язки, інноваційно-інвестиційна діяльність. Динаміка обсягів та структура зовнішньоекономічних зв'язків Харківщини. Країни-партнери. Особливості інноваційної та інвестиційної діяльності.

Тема 8. Регіональний розвиток: теоретичні основи. Стратегія сталого розвитку Харківської області. Природні передумови. Соціальні передумови. Економічні передумови. Законодавчі передумови. Основи сталого розвитку. Стратегія СР до 2030. Тенденції реалізації та проблеми реалізації стратегії сталого розвитку регіону. Поняття, сутність та складові регіонального розвитку. Дерево цілей регіонального розвитку. Стратегічна мета та тактичні цілі. Побудова дерева цілей Харківського регіону із урахуванням різних аспектів стратегічної мети.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви модулів і тем	Кількість годин							
	Денне відділення				Заочне відділення			
	Усього	у тому числі			Усього	у тому числі		
		л	п	ср		л	п	ср
1	2	3	4	5	6	7	8	9
<i>Розділ 1. Природно-ресурсний потенціал та населення області</i>								
<i>Тема 1.</i> Географічне положення області як передумова суспільного розвитку.	9	2	2	5				
<i>Тема 2.</i> Історико-географічні	11	2	4	5				

аспекти заселення і розвитку території Харківщини.								
Тема 3. Природно-ресурсний потенціал Харківської області.	16 (11)	2	4	10 (5)				
Тема 4. Геодемографічні особливості області.	18 (13)	4	4	10 (5)				
Разом за розділом 1	54 (44)	10	14	30 (20)				
Розділ 2. Господарство області та особливості природокористування								
Тема 5. Господарство області	16 (11)	2	4	10 (5)				
Тема 6. Соціальна сфера та рекреаційний потенціал, екологічні проблеми й природно-заповідний фонд області.	16 (11)	2	4	10 (5)				
Тема 7. Зовнішньоекономічні зв'язки, інноваційно-інвестиційна діяльність.	18 (13)	4	4	10 (5)				
Тема 8. Регіональний розвиток: теоретичні основи. Стратегія сталого розвитку Харківської області.	16 (11)	2	4	10 (5)				
Разом за розділом 2	66 (46)	10	16	40 (20)				
Усього годин	120 (90 ОПП ЕСГРР)	20	30	70 (40 ОПП ЕСГРР)				

4. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин ДФН
1.	Географічне положення Харківської області.	2
2.	Історичні особливості заселення та розвитку Харківської області.	4
3.	Природні умови та ресурси області, місце в ПРП України.	4
4.	Населення області: динаміка, відтворення, склад, розселення.	4
5.	Господарство області: ретроспективний та структурний аналіз. Провідні галузі промисловості та АПК Харківського регіону	4
6.	Соціальна сфера, рекреаційний потенціал, ПЗФ, екологічні проблеми.	4
7.	Зовнішньоекономічні зв'язки області: Харківщина на міжнародній арені.	4
8.	Основи регіонального розвитку на прикладі Харківської області.	4
Разом		30

5. Завдання для самостійної роботи

№п	Назва теми	Кількість годин ДФН
1	Опрацювання матеріалу за темою: «Географічне положення області як передумова суспільного розвитку», підготовка до практичної роботи	5
2	Опрацювання матеріалу за темою: «Історико-географічні аспекти заселення і розвитку території Харківщини, підготовка до практичної роботи.	5
3	Опрацювання матеріалу за темою: «Природні умови та ресурси області, місце в ПРП України», підготовка до практичної роботи.	10 (5)
4	Опрацювання матеріалу за темою: «Геодемографічні особливості Харківської області», підготовка до практичної роботи.	10 (5)
5	Опрацювання матеріалу за темою: «Господарство області», підготовка до практичної роботи.	10 (5)
6	Опрацювання матеріалу за темою: «Соціальна сфера та рекреаційний потенціал, екологічні проблеми й природно-заповідний фонд області», підготовка до практичної роботи.	10 (5)
7	Опрацювання матеріалу за темою: «Зовнішньоекономічні зв'язки, інноваційно-інвестиційна діяльність», підготовка до практичної роботи.	10 (5)
8	Опрацювання матеріалу за темою: «Регіональний розвиток: теоретичні основи. Стратегія сталого розвитку Харківської області», підготовка до практичної роботи.	10 (5)
Разом		70 (40)

Примітка: При виконанні завдань необхідно використовувати рекомендовану основну і допоміжну літературу та інформаційні ресурси в Інтернеті, наведені у робочій програмі навчальної дисципліни

7. Методи навчання

- пояснювально-ілюстративні,
- репродуктивні,
- проблемного викладу,
- частково-пошукові,
- дослідницькі методи.

У разі подовження воєнного стану, пов'язаного зі збройною агресією проти України, та обумовленою цим складною безпековою ситуацією в Харківській області та місті Харків заняття проводяться дистанційно в форматі відеоконференції (платформи Zoom, Google Meet – на вибір студентів і з урахуванням обмеженості використання платформ). Консультації індивідуальні та групові відбуваються з використанням месенджерів.

8. Методи контролю

- усне опитування (індивідуальне, комбіноване, фронтальне);
- обговорення та дискусія,
- перевірка практичних робіт;
- поточний та підсумковий письмовий контроль в Moodle.

Курс «Географія Харківської області з основами регіонаознавства» створений і відкритий для студентів на навчальній платформі Moodle. Всі види

контролю проводяться й оцінюються на цій платформі.

Підсумкова (екзаменаційна) контрольна робота проводиться в письмовій формі. У разі проведення заліку в дистанційній формі використовується LMS платформа «Moodle» з автентифікацією здобувача у режимі відеоконференції. Використовуються технічні і програмні засоби, які дозволяють забезпечити аудіо-і відеофіксацію.

Згідно з Положенням про організацію освітнього процесу в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна, всі контрольні заходи мають проводитися з обов'язковим дотриманням студентами вимог академічної доброчесності. Якщо академічну недоброчесність виявлено при проведенні поточної або підсумкової контрольних робіт, то оцінка за виконання роботи має бути знижена до 0 балів.

9. Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів

Поточне тестування та самостійна робота										ПК	Σ
Розділ 1				Розділ 2				КР	Σ		
ПЗ1	ПЗ2	ПЗ3	ПЗ4	ПЗ5	ПЗ6	ПЗ7	ПЗ8				
5	5	5	5	5	5	5	5	20	60	40	100

Для допуску до складання підсумкового контролю (екзамену) здобувач вищої освіти повинен набрати не менше 20 балів з навчальної дисципліни під час поточного контролю, самостійної роботи.

ПЗ 1, ПЗ 2, ... – практичне заняття

Практичне заняття 1-8 – 5 балів:

- виконання практичної роботи – 3 бали;
- захист роботи, відповіді на запитання, участь у дискусії – 2 бали.

Максимальну кількість балів (5 балів) здобувач отримує за умови, якщо завдання виконані повністю та правильно на основі глибоких знань теорії та застосування методики дослідження, продемонстровано творчий підхід до розкриття питання, зауваження до виконаних завдань відсутні. Високі бали (4-3 балів) здобувач отримує за умови, якщо завдання виконані вчасно та повністю, містить несуттєві недоліки, знання достатні. Якщо завдання виконано частково, висновки не аргументовані, у роботі зустрічаються суттєві помилки, знання поверхові або фрагментарні здобувач може отримати бали у діапазоні (2-1 бал). Якщо робота не здана оцінюється у 0 балів.

Контрольна робота, передбачена навчальним планом – 20 балів:

- питання, що передбачають розгорнуті відповіді – 4 *5 бали.

Підсумкова робота – 40 балів:

- питання, що передбачають розгорнуті відповіді – 4 *10 балів.

Максимальну кількість балів (5 та 10 балів відповідно для поточної та підсумкової контрольної роботи) здобувач отримує за умови, якщо питання розкрито повністю та правильно на основі глибоких знань теорії та практики, продемонстровано творчий підхід та висловлені аргументовані власні думки. Високі бали (3-4 та 5-9 балів відповідно для поточної та підсумкової контрольної роботи) здобувач отримує за умови, якщо питання розкрито повністю, але містить несуттєві недоліки, продемонстровані достатні знання. Якщо питання розкрито частково, думки не аргументовані, у роботі зустрічаються суттєві помилки, знання поверхові або фрагментарні здобувач може отримати 1-2 та 1-4 балів відповідно для поточної та підсумкової контрольної роботи). Якщо відповідь відсутня – 0 балів.

Здобуття неформальної освіти за даною навчальною дисципліною не передбачено.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка за національною шкалою для чотирирівневої шкали оцінювання
90-100	відмінно
70-89	добре
50-69	задовільно
1-49	незадовільно

10. Рекомендована література

Основна література

1. Атлас. Харківська область: Моя мала Батьківщина / Ред. Т. В. Погурельська. – К.: ТОВ «Мапа», 2000. – 20 с.
2. Атлас: фізична географія України 8 клас [Карта] / [гол. ред. Н. О. Крижова]. – К.: ДВНП «Картографія», 2010. – 48 с.
3. Голюков А. П. Харківська область, регіональний розвиток: стан і перспективи: монографія / А. П. Голюков, Н. А. Казакова, М. В. Шуба / За ред. чл.-кор. НАН України, проф. В. С. Бакіров. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 224 с.
4. Екологія Харківщини: стан, проблеми, перспективи / Тези доповідей науково-практичної конференції. - Х., 2000.
5. Клімов О. В. Природно-заповідний фонд Харківської області: довідник / О. В. Клімов, О. Г. Вовк, О. В. Філатова [та ін.]. – Харків: Райдер, 2005. – 304 с.
6. Харківщинознавство: методичний посібник для вчителів / За ред. Л. Д. Покроєвої, Т. В. Дрожжиної, Харківська академія неперервної освіти. – Х.: Харківська академія неперервної освіти. Видавництво. «Точка», 2013. – 340 с.
7. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії. Підручник. / О. І. Шаблій. – Л.: ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 444 с.

Допоміжна література

1. Іщук С. І. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: Навчальний посібник / Іщук С. І. – К.: Видавець Паливода А. В., 2006 – 283 с.
2. Природо-заповідний фонд України: Перелік об'єктів природно-заповідного фонду України по областях [Електронний ресурс] / А. В. Грачев. – Режим доступу: <http://pzf.land.kiev.ua/pzf-obl-18.html>.
3. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навчальний посібник. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.

11. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Телебенєва Є. Ю. Географія Харківської області з основами регіонознавства: дистанційний курс [Електронний ресурс] / Є. Ю. Телебенєва // Центр підтримки цифрового навчання навчального відділу Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна – Режим доступу: <https://moodle.karazin.ua/course/view.php?id=8116>

2. Офіційний сайт Головного управління статистики в Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kh.uprstat.ua>
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Офіційний сайт Харківської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kharkivoda.gov.ua/>
5. Офіційний сайт Харківської міської адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://city.kharkiv.ua/>